

Мертві душі (скорочено)

Микола Гоголь

Микола Гоголь

Мертві душі

Поема

Стислий переказ по главах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

Том перший

ГЛАВА I

У ворота гостиниці губернського міста NN в'їхала досить гарна ресорна невелика бричка, якою їздять холостяки. В бричці сидів пан не красунь, але й не поганий із себе, ні занадто товстий, ні занадто худий; не можна сказати, щоб старий, одначе й не так, щоб занадто молодий.

Коли екіпаж заїхав на подвір'я, пана зустрів трактирний слуга. Він повів пана нагору у покій, який був певного роду; бо гостиниця була така, які бувають гостиниці в губернських містах, де за 2 карбованці на добу проїжджі мають спокійну кімнату з тарганами і дверима до сусіднього приміщення, завжди заставленими комодом, де влаштовується сусід, цікавий знати про всі подробиці проїжджого. Зовні гостиниця була дуже довга, на два поверхи, внизу були крамнички.

Поки приїжджий пан оглядав свою кімнату, його кучер Селіфан приніс чемодан. Крім Селіфана, у пана був лакей Петрушка, чолов'яга років 30, в просторому приношеному сюртуку, трохи суворий з вигляду, з дуже великими губами й носом. Слідом за чемоданом внесена була невелика скринька з червоного дерева, викладена шматочками карельської берези. Коли все було внесено, кучер Селіфан подався в конюшню поратись біля коней, а лакей Петрушка почав улаштовуватись у маленькому передпокої, дуже темній конурці. Петрушка мав власний запах, який носився за ним.

Поки слуги справлялись і порались, пан пішов у загальну залу. Він скинув з себе картуз і розмотав з шиї шерстяну, райдужних кольорів косинку. Пан звелів подати собі обід. Поки йому подавали різні звичайні в трактирах страви, він примусив слугу розповідати йому всякі нісенітниці про те, хто держав раніше трактир і хто тепер, і чи багато дає прибутку, і чи великий падлюка їх хазяїн. Приїжджий з надзвичайною точністю розпитав, хто в місті губернатор, хто голова палати, хто прокурор, словом, – не минув жодного значного чиновника, але ще з більшою точністю розпитав про всіх значних поміщиків, скільки хто має душ селян, чи далеко живе від міста, який навіть, на вдачу і чи часто приїжджає в місто; розпитав уважно про стан краю: чи не було яких хвороб в їхній губернії, пошесних гарячок, пропасниць, віспи й іншого.

У манерах своїх пан мав щось солідне. Після обіду він випив чашку кофію і проспав у своєму номері 2 години. Спочивши, він написав на клаптику паперу, на прохання трактирного слуги, чин, ім'я й прізвище для повідомлення, куди слід у поліцію. На папірці було таке: колезький радник (згідно "Табеля про ранги", введеного Петром I, чиновник 6-го класу, всього було 14 класів) Павло Іванович Чичиков, поміщик, у своїх справах.

Павло Іванович Чичиков пішов поглянути на місто. Воно було, як і інші міста: кидалась в очі жовта фарба на кам'яних будинках і скромно темніла сіра на дерев'яних. Будинки були на один, два й півтора поверхи. Траплялись різні вивіски. Багато було шинків. Брук скрізь був поганенький. Згодом Чичиков попрямував додому. Попивши чаю, він витяг з кишені афішу і детально прочитав, а потім поклав у свою шкатулку, куди мав звичай складати все, що траплялося.

Весь наступний день присвячений був візитам. Приїжджий подався робити візити всім міським чиновникам. Був у губернатора, що, подібно до Чичикова, був ні товстий, ні худий із себе, був великий добряк і навіть сам вишивав іноді по тюлю. Потім Павло Іванович подався до віце-губернатора, потім був у прокурора, у голови палати, у поліцеймейстера, у відкупщика, у начальника над казенними фабриками... Приїжджий виявив незвичайну діяльність щодо візитів: він з'явився навіть засвідчити пошану інспекторові лікарської управи й міському архітекторові. І потім ще довго сидів у бричці, придумуючи, кому б іще зробити візит, та вже більше в місті не знайшлося чиновників. Чичиков умів підлестити кожному. Губернатор запросив Чичикова завітати до нього того ж дня на домашню вечірку, інші чиновники й собі так само запрошували. Про себе приїжджий, як здавалось, уникав багато говорити; а коли й говорив, то якимись загальними словами, з помітною скромністю. Він усім говорив, що потерпів на службі за правду, мав багато ворогів, і тепер шукає місце для проживання.

Чичиков старанно готувався до вечірки в губернатора: мився, вдягся у фрак брусничного кольору. Тільки Чичиков прибув, як губернатор схопив його під руку і відрекомендував губернаторші. Приїжджий гість сказав комплімент. Дами були гарно одягнені й по моді, інші одяглись в що Бог послав у губернське місто. Мужчини тут, як і скрізь, були двох родів: одні тоненькі, які все упали коло дам, а другі – товсті, або такі ж, як Чичиков, тобто не так щоб занадто товсті, однаке й не худі. Ці чоловіки скося поглядали і задкували від дам та чекали на гру у карти. Це були почесні чиновники в місті. Гай-гай! У худенького за три роки не залишається жодної душі, не заставленої в ломбард; у товстого спокійно дивись і з'явився де-небудь у кінці міста будинок, потім другий, потім під містом сільце, потім і село з усіма угіддями.

Чичиков приєднався до товстих, де зустрів майже все знайомих осіб: прокурора з дуже чорними густими бровами і трохи підморгуючим лівим оком, поштмейстера, низенького чоловіка, але дотепника й філософа, голову палати, дуже розсудливу й люб'язну людину. Тут-таки познайомився він з дуже ввічливим і чемним поміщиком Маніловим і трохи незграбним з вигляду Собакевичем, який з першого разу наступив йому на ногу, промовивши: "Прошу вибачити".

Чоловіки почали гру в карти і замовкли. Навіть поштмейстер, який був дуже говіркий, замовк. Часом при ударі карт по столу вихоплювалися окремі вирази і вигуки. Скінчивши гру, сперечались. Приїжджий наш гість теж сперечався, але приємно. Щоб погодити на чомусь своїх противників, він щоразу підносив їм усім свою срібну табакерку.

Увагу приїжджого особливо привернули до себе поміщики Манілов і Собакевич. Він зразу ж розпитав про них в голови палати та поштмейстера. Розпитав він, скільки в кожного з них душ селян, і в якому стані перебувають їхні маєтки. Чичиков просто зачарував Манілова і Собакевича. Поміщик Манілов був ще зовсім не літня людина, мав очі солодкі, як цукор, і щурих їх кожного разу, коли сміявся. Він запросив Павла Івановича у своє село. Чичиков пообіцяв, що приїде. Собакевич теж лаконічно запросив: "І до мене прошу", шаркнувши ногою, взутою в чобіт велетенського розміру.

На другий день Чичиков подався на обід і вечірку до поліцеймейстера. Там він познайомився з поміщиком Ноздрьовим, людиною років 30, спритним чолов'ягою. На другий день Чичиков пробув вечір у голови палати. Потім був на вечорі у віце-губернатора, на великому обіді у відкупщика, на невеликому обіді у прокурора; на закусці після обідні, даній міським главою. Словом, жодної години не доводилося йому залишатися дома, і в гостиницю він приїжджав для того тільки, щоб заснути. Приїжджий показав себе досвідченою світською людиною. Про що б не була розмова, він завжди вмів підтримати її. Та варто уваги, що він усе це вмів огортати якоюсь статечністю, вмів, добре поводитися. Говорив ні голосно, ні тихо, а зовсім так, як слід. Словом, куди не поверни, був дуже порядною людиною. Усі чиновники були задоволені приїздом нової особи. Навіть Собакевич, що рідко відзивався про когось добре, назвав Чичикова надзвичайно приємною людиною.

Стислий переказ по главах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

ГЛАВА II

Вже більше тижня Чичиков жив у місті, роз'їжджаючи по вечірках та обідах. Нарешті він вирішив перенести свої візити за місто і одвідати поміщиків Манілова та Собакевича. Кучерові Селіфану був відданий наказ рано-вранці запрягти коней у відому бричку; Петрушці наказано було zostаватися дома, пильнувати кімнату й чемодан.

Петрушка ходив у трохи заширокому-коричневому сюртуку з панського плеча і мав великий ніс і губи. Вдачі він був більше мовчазної, ніж балакучої. Він читав усі книжки підряд, не звертаючи уваги на зміст. Йому подобався процес самого читання. Крім пристрасі до читання, він мав ще дві звички: спати не роздягаючись, і носити завжди з собою якийсь свій особливий дух, власний запах. "Ти, брат, чорт тебе знає, потієш, чи що. Пішов би ти хоч у лазню", — говорив Чичиков. На це Петрушка нічого не відповідав і зразу ж намагався узятися до якоїсь роботи.

Кучер Селіфан був зовсім інша людина...

Отож, у неділю Чичиков вмився, витерся з ніг до голови мокрою губкою, поголився,

вдягнув фрак брусничного кольору і шинель та й поїхав до Манілова. Їхати чомусь довелося вдвічі довше, ніж говорив поміщик.

Будинок панський стояв окремо на підвищенні, відкритому для всіх вітрів. Під горою, і почасти на самому схилі, темніли вздовж і впоперек сіренькі рублені хати, які герой наш почав рахувати й нарахував понад дві сотні; ніде між ними ані деревця, чи якої-небудь зелені; скрізь визирали самі тільки бруси. Віддалік був сосновий ліс. Під'їжджаючи до двору, Чичиков помітив на ганку самого хазяїна. Він радів приїзду Чичикова.

Обидва приятелі дуже міцно поцілувались, і Манілов повів свого гостя в кімнату. Манілов був людиною так собі, ні се ні те, ні в городі Богдан ні в селі Селіфан, за словами приказки. Риси обличчя його були не позбавлені приємності, але в цю приємність занадто було передано цукру. Він був білявий, з голубими очима. В першу хвилину розмови з ним не можеш не сказати: яка приємна й добра людина! У наступну хвилину нічого не скажеш, а в третю скажеш: чорт знає що! Дома він говорив дуже мало і здебільшого міркував і думав, а про що він думав, ніхто не знав.

Господарством не можна сказати, щоб він клопотався, він навіть ніколи не їздив на поля, господарство йшло якимось само собою. Коли прикащик казав: "добре б, пане, те й те зробити"; "атож, непогано", відповідав він, звичайно курячи люльку, курити яку набув звичку, коли ще служив у армії, де вважався за найскромнішого, найделікатнішого і найосвіченішого офіцера. В його кабінеті завжди лежала якась книжка, яку він постійно читав уже два роки. Дружина його... а втім, вони були цілком задоволені одне одним. Дарма, що минуло більше восьми років після їх одруження. На день народження вони готували одне одному маленькі сюрпризи. І дуже часто, сидячи на дивані, раптом, зовсім невідомо з яких причин, обдаровували одне одного млосним і довгим поцілунком.

У дверях Чичиков і Манілов так розкланювались один перед одним, що трохи притиснули один одного. Манілов представив свою дружину. Вона була непогана; одягнута до лиця. Чичиков не без задоволення підійшов до її ручки. Манілов з Чичиковим велися надзвичайно люб'язно, вихваляючи один одного. Невідомо, до чого б дійшло взаємне виявлення почуттів обох приятелів, якби не ввійшов слуга й не доповів, що їсти подано. Вони ще якийсь час посперечалися про те, кому першому ввійти, і нарешті Чичиков увійшов боком у їдальню.

В їдальні вже стояли два хлопчики (одному 8, а другому – 6 років), сини Манілова. Біля них стояв учитель, що вклонився ввічливо і з посмішкою. Усі сіли за стіл.

Хлопці мали чудернацькі імена давньогрецького походження – Фемістоклюс і Алкід. Манілов почав вихвалитися своїм старшим сином Фемістоклюсом, якого планував вчити по дипломатичній частині. Лакей, що стояв позаду, втер хлопцеві носа і дуже добре зробив, інакше капнула б у суп чималенька стороння крапля. Розмова почалась за столом про втіхи спокійного життя, яку господиня переривала зауваженнями про міський театр і про акторів. Учитель дуже уважно дивився на співрозмовників і, як тільки помічав, що вони готові вже посміхнутися, ту ж мить розкривав рот і сміявся

старанно. Мабуть, він був людина вдячна і хотів заплатити цим господареві за гарне ставлення.

Коли встали з-за стола, і Манілов хотів провести гостя у вітальню, Чичиков заявив, що має намір поговорити про одну дуже потрібну справу. Чоловіки пішли у кабінет. Після усіх люб'язностей Чичиков запитав Манілова, чи той давно подавав ревізський реєстр. Хазяїн не пам'ятав. На запитання: "Як багато з того часу у вас померло селян?" Манілов теж не міг відповісти, тому покликав прикажчика, який сказав, що померло чимало людей. Чичиков попросив прикажчика порахувати усіх і зробити реєстр. Коли прикажчик вийшов, Манілов запитав, навіщо це потрібно. Чичиков почав пояснювати, що хоче купити селян, але мертвих, які, проте, значилися б у ревізії, як живі. Манілов дуже здивувався, навіть подумав, що це жарт. Потім подумав, чи не зсунувся гість часом як-небудь з глузду. Чичиков знову повторив, що його цікавлять саме душі, що справді вже померли, але купуватиме він їх, як живих. Манілов боявся закону, але Чичиков сказав, що казна матиме навіть вигоду, бо одержить законні мита. Павло Іванович спитав за ціну. Манілов сказав, що платити за мертвих не треба, і він сам бере на себе купчу. Задоволення пойняло Чичикова після таких слів. Хоч який він був поважний і розсудливий, та тут мало не зробив навіть стрибка на зразок цапа в пориві радості. Він повернувся так сильно в кріслі, що тріснула шерстяна матерія, яка обтягала подушку; сам Манілов глянув на нього з деяким подивом.

Обидва приятелі довго тиснули один одному руку і довго дивились мовчки один одному в вічі, у яких стояли сльози. Манілов ніяк не хотів випустити руку нашого героя і далі тиснув її так гаряче, що той уже не знав, як її визволити. Нарешті, висмикнувши її помаленьку, він сказав, що не погано б купчу укласти швидше і добре б, якби він сам навідався в місто. Потім узяв капелюх і почав прощатись. Чичиков попрощався з Лізою Маніловою і дітьми, пообіцявши привезти їм гостинці. Потім Манілов пояснив кучеру Чичикова, як доїхати до Собакевича. І Чичиков поїхав, супроводжуваний довго поклонами і помахами хусточки господарів.

Манілов ще довго думав про те, якби було гарно розбагатіти, стати разом з Чичиковим генералами. Дивне прохання Чичикова урвало раптом усі його мрії. Він ніяк не міг збагнути плани Чичикова.

Стислий переказ по главах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

ГЛАВА III

А Чичиков у приємному настрої сидів у своїй бричці, що давно котила стовповим шляхом. Прикидання, розрахунки й міркування, що перебігали по обличчю його, видно, були дуже приємні. Та раптом почалася гроза, дощ линув відразу як з відра. Селіфан не знав, куди їхати. Він пустився навскач, мало гадаючи про те, куди приведе взята дорога. Дощ, здавалось, заклався надовго. Курява, що лежала на шляху, швидко замісилась у грязь, і коням ставало важче тягти бричку. Чичиков уже починав дуже непокоїтись, не бачачи так довго села Собакевича. Він почав примічати, що бричка

хиялась на всі боки і обдаровувала його добренними штовханами. До того ж, Селіфан був на підпитку. І згодом він так вивернув бричку, що Чичиков і руками й ногами бебехнувся в грязь. Він почав сварити кучера і пообіцяв відшмагати. "Як милості вашій буде завгодно", — відповів на все згодний Селіфан. На таке міркування пан зовсім не знайшов що відповісти. Було вже темно, та в цей час почувся собачий гавкіт. Зраділий Чичиков дав наказ поганяти коней. Виявилося, що Селіфан заїхав у якесь село. Кучер постукав у хвіртку, висунулась якась жіноча постать, питаючи: "Хто стукає? Чого розходилися?". Чичиков попросив пустити переночувати, сказавши, що він дворянин. Їх впустили. Вийшла якась жінка, молодша, ніж перша, але дуже на неї схожа. Вона провела Чичикова в кімнату. Чичиков кинув мимохідь два погляди: кімната була обвішана старенькими в смужку шпалерами; картини були з якимись птахами. Він почував, що очі його злипались. Через хвилину ввійшла господиня, літня вже жінка, в якомусь спальному чепці, одна з тих матінок, невеликих поміщиць, що скаржаться на неврожаї, збитки і держать голову трохи набік, а тимчасом складають потроху грошенята в пістрьові торбинки, розміщені по шухлядах комодів.

Чичиков перепросив, що потурбував несподіваним приїздом. Потім запитав, у яких місцях він перебуває, чи знає жінка Манілова. Та вона сказала, що не знає ніякого Манілова, а тут є поміщики Бобров, Свиньїн, Канапатєєв, Харпакін, Трепакін, Плешаков, які мають лише по 20-30 кріпаків. Чичиков побачив, що він заїхав у глушину. Жінка наказала служниці почистити одяг Чичикова та приготувати постіль.

Прокинувся Чичиков на другий день уже досить пізнього ранку. Обвівши поглядом кімнату, він тепер помітив, що на картинах не самі були птахи: між ними висів портрет Кутузова і ще якогось чоловіка. Чичиков одягнувся і визирнув у вікно. Він побачив подвір'я з птицею і город. За городами починалися селянські хати, які хоч і були побудовані далеко одна від одної, виглядали гарно. "Та в неї сільце не мале", — сказав він і поклав собі зразу ж розговоритися й познайомитися з господинею краще.

Чичиков пішов до господині і почав з нею говорити вільніше, ніж з Маніловим, і зовсім не церемонився. Жінка представилась: "Коробочка Настасія Петрівна, колезька секретарша" (дружина чи вдова колезького секретаря (у табелі про ранги чин 10 класу)). Вона розповіла, що має до 80 кріпаків. Чичиков запитав, чи вмирали у неї селяни останнім часом. Таких, виявилося, було 18. І за них вона платила податки. Чичиков попросив продати йому мертвих селян і кількома словами пояснив, що передача або купівля буде значитись тільки на папері, а їй за них не треба буде платити податку. Він запропонував 15 карбованців. Стара довго вагалася, говорила, що почекає ще на інших покупців. Чичиков пояснював, що нікому мертві не потрібні. Він рознервувався, грозив чортом. Його обливав піт, але врешті вдова погодилася продати. Допомогло й те, що Чичиков збрехав, ніби веде казенні підряди, тому купить у неї різні продукти чи матеріали, але пізніше.

Щоб задобрити Чичикова, стара звеліла наготувати смачненького. А Чичиков тим часом взяв свою шкатулку, у якій була мильниця, перегородки для бритв, закапелки для пісочниці й чорнильниці, ящик для паперів, потайний ящик для грошей.

Витягнувши перо і аркуш, Чичиков почав писати. Написавши листа, він дав старій підписатись і попросив маленький списочок мужиків. Виявилось, що поміщиця знала усіх напам'ять, і деякі мали смішні прізвища, наприклад, Петро Савельїв Неуважайкорито.

Згодом Чичиков пішов за стіл і смачно поїв, а тоді звелів запрягати бричку. Коробочка просила не забувати її і приїжджати купувати до неї сало та інші продукти. А щоб Чичиков не заблукав по дорозі, дала дівчинку, яка мала показати шлях.

Селіфан був цілу дорогу суворий і дуже уважний до свого діла, що бувало з ним завжди після того, коли будь у чому завинив, або був п'яний. Коні були напрочуд вичищені. Цілу дорогу був він мовчазний. Хоч день був дуже гарний, але земля до такої міри розкисла, що вони не могли вибратися з путівців раніш полудня. Без дівчинки було б важко зробити і це, бо дороги розлазились на всі боки. Незабаром дівчинка показала рукою на будівлю, що чорніла вдалині, сказавши: "он стовповий шлях!". Там був трактир. Чичиков дав дівчинці мідний гріш, і вона попленталась додому.

Стислий переказ по главах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

ГЛАВА IV

Під'їхавши до трактиру, Чичиков звелів спинитися, бо хотів поїсти. Такі пани середньої руки, як Чичиков, завжди мають гарний апетит. У трактирі Чичиков попросив порося з хроном і зі сметаною.

Чичиков за своїм звичаєм зайшов з хазяйкою в розмову й розпитав про справи у трактирі, поцікавився, які в окрузі є в них поміщики, і дізнався, що всякі є: Блохін, Почитаєв, Мильной, Чепраков полковник, Собакевич. Хазяйка знала й Манілова, якого вважала делікатнішим, ніж Собакевич.

Раптом коло трактира спинилася легенька бричка, запряжена тройкою добрих коней. З брички злазили два якихось чоловіки. Один був білявий, високий на зріст; другий був трохи нижчий, чорнявий. Білявий був у темно-синій венгерці (гусарська куртка), чорнявий був просто в смугастому архалуку (короткий стьобаний халат). Голос чорнявого здався Чичикову знайомим. Білявий зайшов у трактир. То був чоловік високий на зріст, з обличчя худорлявий, з рудими вусиками, мав засмагле обличчя. Він ввічливо вклонився Чичикову, на що останній відповів тим самим. Протягом кількох хвилин вони б, мабуть, розговорились і добре познайомилися між собою, але увійшов чорнявий, розкошлавши рукою своє чорне густе волосся. Це був середній на зріст дуже непогано збудований молодець з повними рум'яними щоками, з білими зубами і чорними бакенбардами. Свіжий він був, як кров з молоком; здоров'я, здавалось, так і пашіло з обличчя його. Чичиков пізнав Ноздрьова, того самого, з яким він разом обідав у прокурора і який з ним за кілька хвилин перейшов на "ти". Ноздрьов розповів, що їде з ярмарку, і що програв у карти все, що мав, навіть свої ланцюжок і годинник. Білявий чоловік – Міжуєв, був зятем Ноздрьова.

Ноздрьов дуже багато говорив, усе вихваляв ярмарок, розповідав, що продав усе за

найвигіднішу ціну. За його словами, на ярмарку було з 40 офіцерів. Усі пили, грали в карти. Ноздрьов почав вмовляти Чичикова їхати до нього. Чичиков сказав, що прямує до Собакевича. Почувши таке, Ноздрьов почав сміятися, назвавши Собакевича скупердягою. Довго ще Ноздрьов хвалив ярмарок, а Чичиков вирішив заїхати до нього, плануючи щось випросити дурно. Зять заплатив за Ноздрьова у шинку, і всі поїхали. Бричка Чичикова їхала поруч з бричкою, де сиділи Ноздрьов та його зять, і тому вони всі троє могли вільно між собою розмовляти усю дорогу.

Таких, як Ноздрьов, звать спритними хлопцями. В їх обличчях завжди видно щось відкрите, пряме, завзяте. Вони скоро знайомляться, і не зоглядишся, як уже говорять тобі "ти". Дружбу заведуть, здається, навіки; але майже завжди той, хто подружиться, поб'ється з ними того ж вечора на товариській гулянці. Вони завжди балакуни, гультяї, сміливці, народ примітний. Ноздрьов у 35 років був достоту такий, яким був у 18 і 20: охочий погуляти. Його жінка померла, залишивши 2 дітей, які зовсім йому були не потрібні. Їх доглядала гарненька нянька. Дома Ноздрьов більше, ніж день, не міг всидіти. Чутливий ніс його чув за кілька десятків верст, де був ярмарок з усякими з'їздами та балами. Він мав пристрасть до карт, часто в кінці гри його били, а через якийсь час він уже зустрічався знову з тими приятелями, що його товкли. Ні на одному зібранні, де він був, не обходилося без історії: або виведуть його під руки з зали жандарми, або змушені бувають виштовхати свої ж приятелі, або надудлиться в буфеті так, що тільки сміється, або забрешеться якнайгірше. Ноздрьов мав дивну пристрасть напаскудити ближньому. Чим ближче з ним хтось сходився, тому він найшвидше насолював: розпускав небувальщину, розладжував весілля, торговельну угоду, при цьому не вважав себе за ворога. Коли йому на ярмарку щастило натрапити на простака і обіграти його, він накуповував безліч усього, що перше наверталось йому на очі в крамницях. Але рідко траплялось, щоб все це він довозив додому; майже того самого дня спускалось воно все іншому щасливому картяреві.

Усі приїхали до будинку Ноздрьова. В будинку саме мазали стіни, був безлад. Чичиков, відчував, що раніше п'ятої години вони не сядуть за стіл. Ноздрьов повів гостей оглядати все, що тільки було в нього в селі: конюшню, вовчєня, що було на припоні, ставок, численних собак, водяний млин, кузню. Про все він прибріхував. Згодом повів гостей у свій кабінет, в якому, проте, висіли тільки шаблі та дві рушниці. Потім були показані турецькі кинджали, шарманка, різні люльки.

За стіл сіли близько п'ятої години. Обід був не дуже добре приготований. Ноздрьов налягав на вина. Гостям приносили різні пляшки з випивкою. Потім Ноздрьов звелів принести ще якусь особливу пляшку. Він наливав дуже старанно в обидві склянки – зятєві і Чичикову. Чичиков помітив проте якось мимохідь, що самому собі він небагато доливав. Це змусило його бути обережним, і як тільки Ноздрьов відволікався, він перекидав у ту ж мить свою склянку в тарілку.

Після обіду Чичиков ніяк не хотів заговорити з Ноздрьовим при зятєві про головний предмет. Все-таки зять був людина стороння. Згодом зять почав відпрошуватися додому. Ноздрьов намагався затримати його, але зять поїхав, ще довго повторяв свої

вибачення.

Ноздрьов хотів пограти з Чичиковим у карти, але Павло Іванович сказав, що має справу. Він взяв з Ноздрьова обіцянку, що той виконає прохання. А потім спитав, чи Ноздрьов має багато померлих селян, які ще не викреслені з ревізії. Ноздрьов мав досить мертвих душ, але сказав, що не віддасть їх Чичикову, поки не знатиме для чого вони йому. Після хвилинного роздуму Чичиков заявив, що мертві душі потрібні йому, щоб набути ваги в суспільстві, щоб мати хоч би які-небудь душі. Ноздрьов у це не повірив. Тоді Чичиков сказав, що надумав одружитися, але батьки нареченої преамбіційні люди, які хочуть, щоб у жениха було не менше трьохсот душ. Ноздрьов знову не повірив і сказав: "Ти ж великий шахрай, дозволь мені це сказати тобі по дружбі! Якби я був твоїм начальником, я б тебе повісив на першому дереві".

Так і не довідавшись, навіщо Чичикову мертві душі, Ноздрьов попросив купити в нього жеребця, а душі він віддасть на додачу. Чичиков подякував за прихильність і рішуче відмовився. Ноздрьов ще довго пропонував на продаж багато чого зі свого маєтку. Згодом Ноздрьов почав просити Чичикова зіграти з ним в карти, звичайно на гроші. Але Чичиков відмовився рішуче як грати, так і пити. Почувши відмову, Ноздрьов наказав слугі, щоб коням Чичикова не давали вівса.

Незважаючи на незгоду, гість і господар повечеряли вкупі. Після вечері Ноздрьов відвів Чичикова у бокову кімнату, де була наготовлена для нього постіль. Чичиков залишився після відходу Ноздрьова в найнеприємнішому настрої. Він у душі досадував на себе, лаяв себе за те, що до нього заїхав і згаяв даремно час. А ще більше лаяв себе за те, що заговорив з ним про справу, і повівся необережно.

Ніч спав він дуже погано. А зранку, вмившись і вдягнувшись, пішов до їдальні. Там досі не були прибрані сліди вчорашнього обіду. Сам господар, що не забарився скоро вийти, нічого не мав у себе під халатом, крім відкритих грудей, на яких росла якась борода. "Не хочеш грати на душі?" — знову причепився Чичикова. Той відмовився. Тоді Ноздрьов вговорив Чичикова зіграти в шашки, а за душі попросив 100 карбованців, а в цю суму ще включив щеня середньої руки або золоту печатку до годинника. Чичиков погодився. Та згодом у грі Ноздрьов почав махлювати. Чичиков бачив це, тому відмовився грати далі. Та Ноздрьов став шаленим, покликав слуг Порфирія і Павлушку, дужих хлопців, і не випускав Чичикова з кімнати. Чичиков глянув у вікно. Він побачив свою бричку, що стояла зовсім готова, а Селіфан чекав, здавалося, тільки знаку, щоб підкотити до ґанку, та з кімнати не було ніякої змоги вибратись: на дверях стояли два дужі кріпосні дурні. "Бийте його!" — закричав Ноздрьов до слуг, а сам схопив у руку черешневий чубук. Чичиков зробився блідий, як полотно. Але долі вгодно було врятувати нашого героя. Почувся звук повозки, що підлетіла до ґанку. Всі мимоволі глянули у вікно: хтось з вусами, у напіввійськовому сюртуку, злазив з повозки. Розпитавшись у передпокою, увійшов він саме тієї хвилини, коли Чичиков не встиг іще опам'ятатись від свого страху і був у найжалюгіднішому стані. У кімнату зайшов капітан-справник, щоб оголосити, що Ноздрьов перебуває під судом до часу винесення ухвали у справі: він причетний до історії заповідання поміщикові Максимову особистої

образи різками у п'яному вигляді. Тут Чичиков мерщій за шапку, та поза спиною капітана-справника вислизнув на ґанок, сів у бричку й звелів Селіфанові поганяти коней щодуху.

Стислий переказ по главах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

ГЛАВА V

Герой наш добре налякався. Хоч бричка мчала скільки сили, він усе ще поглядав назад зі страхом. Коні теж, здавалось, думали не вигідно про Ноздрьова (вони ж не отримали вівса). Дорогою на бричку Чичикова раптом наскочила коляска з шестериком коней. Над їх головами розітнулися крики дам, що сиділи в колясці. Одна була вже стара, друга молоденька, 16-літня, із золотим волоссям, дуже старанно й мило пригладженим на невеличкій голівці. Вона була така гарна, що герой наш дивився на неї кілька хвилин, не звертаючи ніякої уваги на колотнечу, що сталася між кінями й кучерами. Селіфан потяг віжками назад, чужий кучер зробив те ж саме, коні трохи подались назад і потім знову збились, позаступавши за посторонки. На таке сум'яття збіглися мужики з села, яке було, на щастя, недалеко. Через те, що таке видовище для мужика суцця благодать, на селі залишились тільки старі баби та малі діти. Коні стояли як укопані. Завзяття мужиків зросло до неймовірного ступеня. Кожен навперейми набивався з порадою. Протягом усієї цієї пригоди Чичиков дивився дуже уважно на молоденьку незнайомку. Він пробував кілька разів з нею заговорити, та якось не випало так. А тимчасом коней розвели, і дами поїхали.

Блондинка зовсім несподівано показаласть у нашій повісті і так само зникла. Коли б зустрівся на той час замість Чичикова якийсь 20-літній юнак, чого б не прокинулось, не заворушилось, не заговорило в ньому! Але герой наш був уже середніх літ і обачливо-охолодженого характеру. Він подумав лиш, що дівчина має гарну принаду: в ній нема ще нічого баб'ячого. Вона тепер, як дитя, все в ній просте, вона скаже, що на думку спаде, засміється, де схоче засміятись. З неї все можна зробити, і вона може бути чудо, а може вийти й погань, і вийде погань! Чичикову стало цікаво, який її батько, чи багатий поміщик. Адже коли б, припустімо, цій дівчині та додати тисяч 200 приданого, з неї міг би вийти дуже ласий шматочок.

Чичиков приїхав до Собакевича. Його село було досить велике, посередині виднівся дерев'яний будинок. Подвір'я було обгороджене міцними й надмірно товстими дерев'яними штахетами. Поміщик, здавалось, дбав дуже про міцність. На конюшні, сараї й кухні були вжиті ваговиті й товсті колоди, призначені на вікове стояння. Сільські мужицькі хати теж побудовані були навдивовижу, все було припасовано міцно як слід. Навіть колодязь був оправлений у такий міцний дуб, який іде тільки на млини та на кораблі.

Під'їжджаючи до ґанку, Чичиков помітив два обличчя, що виглянули з вікна майже одночасно: жіноче в чепці, вузьке, довге, і чоловіче кругле, широке. Виглянувши, обидва обличчя в ту ж хвилину сховались. На ґанок вийшов лакей і ввів Чичикова до

сіней, куди вийшов уже сам господар. Побачивши гостя, він сказав уривчасто: "Прошу!" і повів його у внутрішні покої. Коли Чичиков глянув скося на Собакевича, він йому цим разом здався дуже схожим на середньої величини ведмедя. Навіть його фрак був ведмежого кольору, рукава довгі, панталони довгі, ступнями він ступав криво й косо і наступав раз у раз на чужі ноги. Колір обличчя мав вогнистий, гарячий, який буває на мідному п'ятаку. Справжнісінький ведмідь! Його навіть звали Михайлом Семеновичем. Знаючи звичку його наступати на ноги, він дуже обережно ступав своїми й давав Чичикову дорогу вперед.

Увійшовши до вітальні, Чичиков помітив, що на картинах усе грецькі полковники. Господар, буди сам людиною здоровою й міцною, здавалось, хотів, щоб і кімнату його прикрашали теж люди міцні й здорові. Біля самого вікна висіла клітка, з якої виглядав шпак, дуже схожий теж на Собакевича. Гість і господар не встигли помовчати й двох хвилин, як увійшла господиня, дама дуже висока в чепці зі стрічками. Увійшла вона статечно, держачи голову прямо, як пальма. Жінку звали Феодулія Іванівна. Чичиков поцілував ручку дами, яку вона майже впхнула йому в губи, причому він мав нагоду помітити, що руки були вимиті огірковим розсолом. Потім вона сіла на дивані, напнулася своєю мериносовою хусткою і вже не ворухнула більше ні оком, ні бровою, ні носом.

Майже протягом цілих п'яти хвилин усі зберігали мовчанку. Чичиков ще раз обвів оком кімнату, все у ній було міцне, незграбне до найвищої міри, і мало якусь дивну подібність з самим господарем дому. Чичиков згадав про губернатора і назвав його гарною людиною. Та Собакевич назвав губернатора розбійником. Віце-губернатора він теж вважав розбійником. Чичиков заговорив про поліцеймейстера, але зі слів Собакевича, то шахрай. "Одна там тільки і є порядна людина: прокурор; та й той, якщо сказати правду, свиня", — говорив Собакевич. Після таких слів Чичиков побачив, що про інших чиновників нема чого згадувати. Згодом усі пішли у їдальню. Невеликий стіл був накритий на чотири особи. На четверте місце з'явилась, важко сказати напевне, хто така, дама чи дівчина, родичка, домоводка, чи просто особа, що проживає в домі; щось без чепця, коло тридцяти років, в строкатій хустці.

Собакевич добре їв і говорив: "У мене не так, як у якогось Плюшкіна: 800 душ має, а живе й обідає гірше за мого пастуха!" Чичикова зацікавив цей Плюшкін. І він довідався, що то страшний скнара, який своїх людей переморив голодом. Почувши, що Плюшкін живе зовсім недалеко, Чичиков вирішив негайно до нього їхати, тільки не хотів, щоб про це знав Собакевич.

Після обіду Чичиков почав говорити про всю російську державу, перейшов до ревізії і того, що ревізькі душі, закінчивши життєве поле, числяться, однаке, до подання нового ревізького реєстру нарівні з живими... Собакевич усе слухав, нахиливши голову. Щодо головного предмету, Чичиков висловився дуже обережно: ніяк не назвав душі померлими, а тільки неіснуючими. Собакевич слухав усе і раптом запитав, чи хоче Чичиков мертвих душ. Зміркувавши, що Чичиков матиме якусь вигоду з цього, Собакевич запропонував купити душі по сто карбованців за штуку. Він почав

вихваляти, що то були міцні, сильні і великі люди. Чичиков хотів зауважити, що їх уже немає, але Собакевич довго їх вихвалював. Потім він натякнув, що такі купівлі не дуже законні. Тож Чичиков мусив трохи підняти свою ціну і купив душі по два з половиною карбованці. Собакевич просив по 30, потім – по 25, а вкінці згодився на 2 з половиною. Чичиков попросив списочок селян. Собакевич охоче згодився і тут-таки власноручно взявся виписувати всіх не тільки поіменно, але навіть з означенням похвальних якостей. Чичиков змушений був дати завдаток, а собі попросив розписку. Обидва пообіцяли тримати всю справу у таємниці і попрощалися.

Коли бричка Чичикова була вже в кінці села, він підкликав до себе першого мужика, якого побачив, і спитав дорогу до Плюшкіна. Мужик не знав такого прізвища, але коли Чичиков спитав про скупердягу, що погано годує людей, мужик скрикнув: "А! латаний, латаний!" і додав іще й іменник до слова латаний, дуже вдалий, але невживаний у світській розмові, а тому ми його проминемо. Тож дізнавшись дорогу, Чичиков рушив до Плюшкіна.

Стислий переказ по главах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

ГЛАВА VI

Колись давно, в літа моєї юності, в літа мого дитинства, мені було весело під'їжджати уперше до незнайомого місця. Нічого не минала свіжа тонка увага, і, виткнувши носа з похідної повозки своєї, я дивився на все нове. Під'їжджаючи до села якогось поміщика, я з цікавістю дивився на високу вузьку дерев'яну дзвіницю або широку темну дерев'яну стару церкву. Принадливо мигтіли мені здалека білі димарі поміщицького будинку, і я чекав нетерпляче, поки розступляться по обидва боки сади... Тепер байдуже під'їжджаю до всякого незнайомого села і байдуже дивлюся на його низькопробний вигляд...

Поки Чичиков думав і в душі посміхався з прізвиська, яке приточили мужики Плюшкіну, він не помітив, як в'їхав у середину просторого села з силою-силенною хат та вулиць. Хати в селі були бідні, вікна не мали шибок. Скирти хліба на полях були темні, очевидно, вчасно не зібрані. Панський будинок виглядав старим інвалідом і був надмірно довгий. Місцями був він на один поверх, місцями на два. Стіни будинку показували місцями голу штукатурну решітку і, як видно, багато зазнали від усяких негод, дощів, вихрів та осінніх перемін. З вікон тільки двоє були відчинені, інші були заставлені віконницями або навіть забиті дошками. Сад теж був у не найкращому стані. Усе говорило, що тут колись господарство текло у великому розмірі і все виглядало нині похмуро. Нічого не помітно було, що оживляло б картину, ні відчинюваних дверей, ні людей, що звідкись виходили б, ніякого живого клопоту й турбот у домі. Біля однієї з будівель Чичиков незабаром помітив якусь постать, що почала сваритися з мужиком, який приїхав возом. Довго він не міг розпізнати, якої статі була постать: жінка чи чоловік. Одяг на ній був зовсім невиразний, схожий дуже на жіночий капот, на голові ковпак, які носять сільські дворові жінки, тільки самий голос здався йому дещо

хрипким для жінки. Чичиков і постать подивилися пильно одне на одного. Здавалось, гість був для неї в дивовижу, бо вона оглянула не тільки його, а й Селіфана, і коней, починаючи з хвоста і до морди. По ключах, що висіли в неї за поясом, і з того, що вона лаяла мужика досить крутими словами, Чичиков зробив висновок, що це ключниця. "Слухай, матінко, а пан?" — спитав Чичиков. "Немає дома", — перебила ключниця, але сказала йти у кімнати.

Чичиков вступив у темні, широкі сіні, з яких війнуло холодом, як з льоху. З сіней він попав у кімнату, також темну, ледь-ледь осяяну світлом, що виходило з широкої щілини під дверима. Відчинивши ці двері, він нарешті опинився в світлі і був вражений картиною безладдя. У кутку кімнати була навалена долі купа того, що грубіше і недостойне лежати на столах. Що саме було в купі, розібрати було важко, бо було на ній багато пилу. Ніяк би не можна було сказати, що в кімнаті цій мешкала жива істота, коли б не засвідчував її перебування старий зношений ковпак, що лежав на столі. Поки Чичиков розглядав усю чудну обстановку, відчинились бокові двері і увійшла та сама ключниця, яку зустрів він на подвір'ї. Але тут побачив він, що то був чоловік з бородою. Чичиков, надавши запитального виразу обличчю своєму, чекав нетерпляче, що хоче сказати йому ключник. Ключник теж з свого боку чекав, що хоче йому сказати Чичиков. Виявилося, що ключник і є господарем. Обличчя його було майже таке, як у багатьох худорлявих стариків, тільки підборіддя виступало дуже далеко вперед, так що він мусив щоразу закривати його хусткою, щоб не заплювати; маленькі очиці ще не погасли і бігали з-під високо порослих брів, як миші, коли, дивляться, чи не затаївся де кіт або пустун-хлопчик. Далеко прикметніше було вбрання Плюшкіна: рукави халата були дуже засмальцьовані, позаду замість двох теліпалось чотири поли, з яких клаптями лізла вата. На шиї в нього теж було пов'язане щось таке, чого не можна було розібрати: чи панчоха, чи підв'язка, чи начеревник, тільки ніяк не галстук. Словом, коли б Чичиков зустрів його, отак причепуреного, десь під церковними дверима, то, мабуть, дав би йому мідний гріш. У цього поміщика була тисяча з гаком душ, і багато добра, але йому всього здавалось мало. Не задовольняючись цим, він ходив ще кожного дня по вулицях свого села, зазірав під містки, під перекладини, і все, що тільки траплялося йому: стара підошва, баб'яча ганчірка, залізний цвях, глиняний черепок, — усе тягнув до себе й складав у ту купу, яку Чичиков помітив у кутку кімнати.

А був час, коли Плюшкін був жонатий і сім'янин, в його очах світився розум; досвідченість і знання світу була перейнята мова його. У домі були повідчиняні всі вікна, антресолі були зайняті квартирою вчителя-француза. На антресолях жила також вихователька двох дівчат. Сам господар з'являвся до столу в сюртуку. Але добра хазяйка померла; частина ключів, а з ними й дрібного клопоту, перейшла до нього. Плюшкін став неспокійніший і, як усі вдівці, підозріливіший і скупіший. На старшу дочку Олександру Степанівну він не міг у всьому покластися, та й мав рацію, бо Олександра Степанівна скоро втекла із штабс-ротмістром якогось кавалерійського полку, і обвінчалася з ним десь похапцем, у сільській церкві, знаючи, що батько не любить офіцерів з чудного упередження, ніби всі військові картярі й мотяги. Батько

послав їй на дорогу прокляття, а переслідувати не турбувався. У домі стало ще порожніше. У власника стала помітніше виявлятися скупість. Учитель-француз був відпущений, бо синові прийшов час на службу; мадам була прогнана, бо виявилась не безгрішною у викраденні Олександри Степанівни; син вступив у полк і написав батькові вже після свого вступу, просячи грошей на обмундирування. Але отримав дулю. Нарешті, остання дочка, що залишилась з ним у домі, померла, і старик опинився сам сторожем, охоронцем і володарем своїх багатств. Самотнє життя дало сити поживу скупості. З кожним роком спускав він з очей головні частини господарства, і дрібний погляд його звертався до папірців та пір'їнок, які він підбирав у своїй кімнаті. Непоступливішим ставав він до покупців, що приїжджали забирати в нього господарські вироби; покупці торгувались, торгувались і нарешті кинули його зовсім, сказавши, що це біс, а не людина; сіно й хліб гнили, скирти й стоги перетворювались на гній, борошно в підвалах перетворилося в камінь, полотна і тканини оберталися в порошок. А тимчасом у господарстві дохід збирався по-давньому, і все звалювалось у комори, і все ставало гнилизною й дірками. Олександра Степанівна якось приїжджала двічі з дітьми, але Плюшкін нічого їй не дав.

Кілька хвилин Плюшкін і Чичиков мовчали. Потім Чичиков сказав, що хоче познайомитись і засвідчити особисто свою пошану. На це Плюшкін щось промимрив собі крізь губи, бо зубів не було, що саме, невідомо, але, можливо, зміст був такий: "А забрав би тебе чорт з твоєю пошаною!" Але додав зразу ж трохи виразніше: "Прошу уклінно сідати!" Плюшкін відразу попередив, що коней Чичикова не годуватиме, а обід у самого вже закінчився. Чичиков відразу став розпитувати, скільки померло кріпаків. З дня подання останньої ревізії їх було біля 120.

Чичиков тут же виявив готовність узяти на себе обов'язок платити податки за всіх селян, що помирали. Пропозиція, здавалось, зовсім вразила Плюшкіна. Він дуже зрадів, але не минуло й хвилини, як ця радість погасла, немов її зовсім не було, і обличчя його знову набрало заклопотаного виразу. Плюшкін спитав, як це все відбуватиметься. Чичиков пояснив, що купить ці душі, ніби вони були живі і начеб Плюшкін їх продав. Плюшкін сказав, що на купчу потрібні витрати, тоді Чичиков повідомив, що витрати бере на себе. Почувши, що навіть витрати по купчій він бере на себе, Плюшкін зробив висновок, що гість мусить бути зовсім дурний. Але він покликав хлопчика Прошку і наказав, щоб приготували чай і принесли з комори сухар з паски, яку привезла колись Олександра Степанівна. Плюшкін ще наказав зіскребти сухар зверху, бо він, можливо, зіпсувався.

Згодом чоловіки почали укладати купчу. Плюшкін надів окуляри й почав ритися в паперах. Нарешті, витяг папірець, увесь списаний кругом. Селянських імен було на ньому густо як мошки. Чичиков посміхнувся, побачивши таку силу-силенну. Сховавши його в кишеню, він сказав Плюшкіну, що йому треба буде для укладання купчої приїхати в місто. Але Плюшкін не міг покинути господарства, тому сказав, що пришле довірену особу.

Згодом Плюшкін ще запитав Чичикова, чи той не має знайомих, які б хотіли купити

втікацькі душі, яких набереться з 70. Чичиков пояснив, що такого приятеля ніяк не знайдеться, що самі витрати в цій справі коштуватимуть більше. Але якщо вже так потрібно, то Чичиков купив би, давши двадцять п'ять копійок за душу. Чоловіки сторгувались до 30 копійок за душу, а всіх було 78 душ. Тут-таки Чичиков примусив Плюшкіна написати розписку й віддав йому гроші.

Сховавши гроші, Плюшкін сів у крісло і вже, здавалось, більше не міг знайти матерії про що говорити. Тож Чичиков зібрався їхати додому, відмовившись від чаю. Плюшкін наказав Прошці віднести сухар назад в комору.

Таке несподіване придбання для Чичикова було суший подарунок. Справді, що не кажи, та не самі тільки мертві душі, а ще й утікачі, і всього понад двісті чоловіка! Всю дорогу він був веселий незвичайно.

Був уже густий присмерк, коли під'їхали вони до міста. Бричка заїхала у ворота гостиниці, і Чичикова зустрів Петрушка. Після зробленої подорожі Чичиков почував велику втому. З'ївши найлегшу вечерю, з самого тільки поросяти, він відразу ліг спати.

Стислий переказ по главах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

ГЛАВА VII

Зранку Чичиков прокинувся з приємною думкою, що у нього тепер мало не 400 душ. Він відразу взявся до справ, вийнявши зі шкатулки папери. Йому хотілось якнайшвидше кінчити все, не зволікаючи. Сам вирішив він скласти купчі, написати й переписати, щоб не витратитися. За дві години готове було все. Коли глянув він на ці аркушки, на мужиків, які справді колись були мужиками, то якесь дивне, незрозуміле йому самому почуття опанувало його. Кожна з записочок нібито мала якийсь особливий характер, і через те нібито самі мужики набували свого власного характеру. Мужики, що належали Коробочці, всі майже були з додатками й прізвиськами. Записка Плюшкіна відзначалася лаконічністю. Реєстр Собакевича вражав незвичайною повністю та докладністю. Дивлячись довго на імена їх, він розчулився і зітхнувши промовив. Серед мертвих душ Чичиков помітив одну жінку, її продав Собакевич. Ще довго Чичиков думав над долею своїх мертвих душ, уявляв, ким вони були за життя, поки не помітив, що вже 12 година. Він швидко зібрався і вирушив у цивільну палату вчиняти купчу. Чичиков почував бажання якнайшвидше довести справи до кінця. Не встиг він вийти на вулицю, як зустрів Манілова. Вони схопили тут же один одного в обійми, почали цілуватися та виявляти люб'язності, а потім разом пішли у палату вчинити купчу.

У палаті герої наші побачили багато паперу, нахилені голови, широкі потилиці, фраки, сюртуки губернського крою. Чичиков і Манілов підійшли до першого стола, де сиділи два чиновники ще юного віку. Ті були дуже цікаві, у яких справах прийшли чоловіки. Чичиков зразу побачив, що чиновники були просто цікаві, як усі молоді чиновники, і хотіли надати більше ваги й значення собі й своїй роботі.

Чичиков і Манілов пройшли поміж столами до іншого столу. Звідти їх відпровадили

ще до іншого столу. За столом сидів Іван Антонович, який відповідав за купчі. Чичиков пояснив суть свої справи. Іван Антонович сказав, що потрібні ще свідки та довідки, чи немає заборон. Щоб пришвидшити справу, Чичиков, вийнявши з кишені папірця, поклав його перед Іваном Антоновичем, якого той зовсім не помітив і накрив його зараз же книгою. Потім Чичиков і Манілов підійшли до голови. У нього саме сидів Собакевич. Голова прийняв Чичикова в обійми, і кімната присутствія наповнилася поцілунками. Голова, здавалось, уже був повідомлений Собакевичем про купівлю, бо почав вітати, що спочатку трохи збентежило нашого героя, особливо, коли він побачив, що і Собакевич і Манілов, обидва продавці, з якими справу було полагоджено келейно, тепер стояли разом віч-на-віч. Проте він подякував голові і, звернувшись зразу до Собакевича, спитав, як здоров'я. Той сказав, що не хворів ще ніколи і навіть пожалівся: "...хоч би тобі горло заболіло, болячка, або чиряк вискочив... Ні, не на добро! колись доведеться поплатитися за це".

Чичиков витяг з кишені листа від Плюшкіна і передав голові. Той, розпечатавши, скрикнув: "А! від Плюшкіна. Він ще й досі животіє на світі. От доля, адже який був розумний, багатючий чоловік! а тепер..." "Собака, — сказав Собакевич, — Шахрай, усіх людей переморив голодом". Голова прочитав лист і сказав, що буде повіреним Плюшкіна. Чичиков попросив уладнати сьогодні усі ці справи. Голова пообіцяв усе зробити, але потім усі мали відсвяткувати купівлю.

Собакевич наказав Івану Антоновичу скликати усіх свідків: "Пошліть зараз же до прокурора, він людина гуляща і, певно, сидить дома, за нього все робить стряпчий Золотуха, найбільший хапуга в світі. Інспектор лікарської управи, він теж людина гуляща і, певно, вдома, якщо не поїхав кудись грати в карти, та ще тут багато є, хто ближче, Трухачевський, Бегушкін, усі вони даремно обтяжують землю!".

Чичиков брехав приятелям, що купує усіх селян на вивід, бо повезе їх у Херсонську губернію, там має землі, річку, став. Собакевич уже здогадувався, що усе це брехня. Поки тривали розмови, почали помалу з'являтися свідки. Багато з них були зовсім незнайомі Чичикову. Купчі були записані, помічені, занесені в книгу й куди слід. Коли все покінчили, голова сказав, що тепер залишається тільки покропити покупчку. Голова сказав, що сам усе організує, і тому усі рушили до поліцеймейстера.

Поліцеймейстер був чудотворець: тільки почув він, у чім річ, в ту ж мить гукнув квартального і, здається, тільки два слова шепнув йому на вухо, та додав тільки: "розумієш!", а вже там, у другій кімнаті, протягом того часу, що гості різались у віст, з'явилася на столі білуга, осетри, сьомга, ікра паюсна, ікра свіжопросольна, оселедці, севрюжки, сири, копчені язики й балики, це все і було з боку рибного ряду. Потім з'явилися додатки з хазяйського боку, вироби кухні.

Поліцеймейстер був до певної міри батько і благодійник у місті. Він був серед горожан зовсім як у рідній сім'ї, а до крамниць та гостинного двору навідувався, як до власної комори. Важко було навіть і вирішити, чи він був створений для місця, чи місце для нього. Справа була так поведена розумно, що він одержував удвоє більше прибутків проти всіх своїх попередників, а тим часом заслужив любов усього міста. Купці перші

його дуже любили, саме за те, що не гордий; і справді, він хрестив у них дітей, кумався з ними, і хоч дер із них часом сильно, але якось надзвичайно вміло.

Усі гості засіли за стіл і почали їсти й пити. Тостам не було числа. Перший тост був випитий за здоров'я нового херсонського поміщика, потім за благоденство селян його і щасливе їх переселення, потім за здоров'я майбутньої дружини його красуні, що зірвало приємну посмішку з вуст нашого героя. За недовгий час усім зробилось весело надзвичайно. Чичиков ніколи не почував себе в такому веселому настрої. Він уявляв себе вже справжнім херсонським поміщиком. Після святкування він поїхав до себе в гостиницю. Побачивши, що пан п'яний, Селіфан і Петрушка теж пішли до будинку, що був навпроти гостиниці, і ввійшли в низенькі двері, що вели майже в підвал, де вже сиділо багато всяких. Що робили там Петрушка з Селіфаном, Бог їх відає, але потім вони ледве добралися додому і лягли спати разом: Селіфан забув, що мав спати у конюшні.

Незабаром заснула вся гостиниця. Тільки в одному віконці було світло. У тій кімнаті жив якийсь прибулий з Рязані поручик, дуже, мабуть, охочий до чобіт, бо замовив уже чотири пари і безперестанку примірював п'яту.

Стислий переказ по главах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

ГЛАВА VIII

Покупки Чичикова стали предметом розмов у місті. Пішли поголоски, чутки, міркування про те, чи вигідно купувати на вивід селян. Багато було таких, що співчували Чичикову, і труднощі переселення такої величезної кількості селян їх надзвичайно лякали. Дехто навіть переказував свої поради Чичикову. Пішли чутки, що він мільйонщик. Жителі міста полюбили Чичикова ще сердечніше. Його просили лишися у місті ще хоч на тиждень. Чичиков справив на дам надзвичайне враження. Дами міста N одягалися з великим смаком, їздили по місту в колясках, як веліла остання мода, позаду похитувався лакей. Вони намагалися накапостити одна одній, де було можна. У поведінці дами міста N. були строгі, сповнені благородного обурення проти всього порочного і всяких спокус, карали без усякого жалю всякі слабкості. Якщо ж між ними й траплялося яке-небудь те, що зветься друге-третє, то воно траплялося потай, так що не давалося ніяк узнати, що трапилось. Та коли заглянути глибше, то, звісно, відкриється багато інших речей. Але обмежившись видимою стороною, будемо продовжувати.

Одна дама в листі запросила Чичикова в пустелю, де ніхто їх не турбуватиме. Ніякого підпису не було. У postscriptum було тільки додано, що його власне серце мусить відгадати, хто вона, і що на балу в губернатора, який має бути завтра, буде присутній сам оригінал. Це дуже його зацікавило. В анонімі було так багато принадного і збуджуючого цікавості, що він перечитав і вдруге, і втретє листа, і нарешті сказав: цікаво б, однак ж, знати, хто б це така писала! Лист був згорнутий і покладений у шкатулку.

Чичиков старанно готувався до балу. Він цілу годину розглядав своє обличчя в дзеркалі, роблячи спроби надати йому безлічі різних виразів. Якнайбільш задоволений настрої супроводив його весь час одягання.

Поява його на балу спричинила незвичайну дію. Все, що тільки було, повернулось до нього назустріч. Чичиков водночас відчув себе в кількох обіймах. Не було обличчя, на якому не позначилося б задоволення або принаймні відбиток загального задоволення. Герой наш відповідав усім і кожному і почував якусь спритність незвичайну: уклонявся направо й наліво. Дами тут же обступили його блискучою гірляндою і нанесли з собою цілі хмари всякого роду пахощів. Він ніяк не міг вирішити, котра з дам писала листа. Як тільки дами порозсідались по місцях, він знову почав вдивлятися, чи не можна по виразу в обличчі і в очах пізнати, котра писала. Чичиков заходив у цілковите нерозуміння і не міг вирішити, котра з дам писала листа. Він невимушено й спритно розмінявся з деякими дамами приємними словами, підходив до тієї й іншої. Чичиков так захопився розмовами з дамами, або, краще, дами так захопили й закрутили його своїми розмовами, що він забув виконати обов'язок пристойності і підійти передусім до господині. Згадав він про це вже тоді, коли почув голос самої губернаторші, яка стояла перед ним уже кілька хвилин. Вона держала під руку молоденьку 16-літню дівчину, свіженьку блондинку з тоненькими й красивими рисами обличчя, з гостреньким підборідям, з чарівно заокругленим овалом обличчя, ту саму блондинку, яку він зустрів по дорозі, їхавши від Ноздрьова, коли їхні екіпажі так дивно зіткнулись. "Ви не знаєте ще моєї дочки? — сказала губернаторша, — Інститутка, щойно випущена". Він відповів, що уже мав щастя зовсім несподівано познайомитись; спробував був дещо додати, але дещо зовсім не вийшло. Губернаторша, сказавши два-три слова, нарешті відійшла з дочкою в другий кінець зали до інших гостей, а Чичиков усе ще стояв нерухомо на тому ж самому місці. Чичиков раптово зробився чужий усьому, що діялося навколо нього.

Згодом Павло Іванович дошукався й побачив, що дівчина сиділа разом з матір'ю. Не можна сказати напевне, чи справді прокинулося в нашому герої почуття кохання, навіть сумнівно, щоб пани такого роду здатні були до кохання, але з усім тим тут було щось, таке дивне, щось у такому роді, чого він сам не міг собі пояснити. Видно й Чичикови на кілька хвилин у житті перетворюються на поетів, але слово поет буде вже занадто. Побачивши біля них вільний стілець, він зразу ж сів на нього. Розмова спочатку не клеїлась, але згодом справа пішла, і він навіть почав набувати форсу, але блондинка почала позіхати під час розповіді нашого героя.

Всім дамам зовсім не сподобалось таке поводження Чичикова. Вони обурювалися. Одна з них умисне зачепила блондинку досить недбало товстим руло свого плаття, а шарфом розпорядилася так, що він черкнув кінцем своїм її по самому обличчю. Дами почали говорити про Чичикова в різних кутках в дуже несприятливому тоні; а бідолашна інститутка була знищена цілковито і вирок її уже був підписаний.

А тим часом героєві нашому готувалася найнеприємніша несподіванка: показався з крайньої кімнати Ноздрьов. Він з'явився веселий, радісний і брехав немилосердо.

Побачивши ще здалека його, Чичиков зважився залишити своє завидне місце і найшвидше віддалитися; нічого доброго не віщувала йому ця зустріч. Та як на лихо, в цей час нагодився губернатор, який виявив незвичайну радість, що знайшов Павла Івановича, і спинив його. Раптом підійшов Ноздрьов і почав кричати, що Чичиков торгує мертвими душами. Чичиков просто не знав, де сидів. Ноздрьов звернувся до губернатора і розповів, що Чичиков накупив мертвих. Прокурор, Чичиков і сам губернатор прийшли в таке замішання, що не добрали зовсім, що відповісти, а тимчасом Ноздрьов, анітрохи не звертаючи уваги, плів напівтверезу мову: "Ти вже, брат, ти, ти... я не відійду від тебе, доки не дізнаюсь, навіщо ти купував мертві душі..."

Ноздрьов був п'яний, але його слова про купівлю мертвих душ були промовлені на все горло і супроводжені таким голосним сміхом, що привернули увагу навіть тих, хто був у найдалших кутках кімнати. Ця новина такою здалася дивною, що всі спинилися з якимсь дерев'яним, безглуздо-запитливим виразом. Хвилини на дві запала якась незрозуміла тиша. Чичиков помітив, що багато дам переморгнулися між собою з якоюсь злісною, їдкою посмішкою. Що Ноздрьов брехун нестерпний, це було відомо всім, і зовсім не було в дивовижу чути від нього цілковиту нісенітницю. Але це все збентежило Чичикова. Він став почувати себе незручно, негаразд. Звісно, поштмейстер і голова і навіть сам поліцеймейстер, як ведеться, жартували з нашого героя, чи бува не закоханий він. Ноздрьова давно вже вивели, а Чичиков не діждався закінчення вечери і поїхав до себе незрівнянно раніше, ніж мав звичай від'їжджати.

У гостиниці він несхвально думав про бали. Але головна досада була не на бал, а на те, що трапилось йому зірватися, що він несподівано показався перед усіма Бог знає в якому вигляді, що зіграв якусь чудну, двозначну роль. Чичиков сидів і у всьому звинувачував Ноздрьова.

У цей час на другому кінці міста відбувалась подія, що мала ще погіршити неприємне становище нашого героя. А саме по далеких вулицях і завулках міста деренчав дуже дивний екіпаж, схожий на товстощокий опуклий кавун, поставлений на колеса. Кавун був набитий ситцьовими подушками у вигляді кисетів, валків і просто подушок, напханий мішками з хлібинами, калачами, булками з яйцями, скородумками й кренделями з заварного тіста. Пиріг з курятиною і пиріг-розсольник виглядали навіть зверху. Коні раз у раз падали на передні коліна, бо були нековані, і до того ж, як видно, зручний міський брук їм був мало знайомий. Кавун спинився біля воріт протопопі. З брички вилізла дівка і грюкнула обома кулаками у ворота. Згодом екіпаж заїхав на тісне подвір'я, з екіпажа вилізла пані: ця пані була поміщиця, колезька секретарша Коробочка. Вона, незабаром по від'їзді нашого героя, в такий зайшла неспокій щодо обману, що вирішила поїхати до міста, незважаючи на те, що коні не були ковані, і там дізнатися напевне, чому йдуть мертві душі.

Стислий переказ по главах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

Вранці, раніше навіть того часу, який призначено в місті N. для візитів, з дверей оранжевого дерев'яного будинку випурхнула дама, супроводжена лакеєм. Дама впурхнула відразу з незвичайною покvapливiстю у коляску, що стояла біля під'їзду. Вона везла щойно почуту новину і почувала потяг непереможний швидше переказати її.

Коляска спинилась перед дерев'яним одноповерховим будинком. В цьому будинку жила щира приятелька прибулої дами. Автор в надзвичайному утрудненні, як назвати йому обох дам так, щоб знову не розсердилися на нього, як сердилися давніше. Будемо називати даму, до якої приїхала гостя, так, як її називали майже одностайно в місті N., саме дамою приємною у всіх відношеннях. А друга дама, тобто та, що приїхала, буде просто приємна дама.

Приїзд гості збудив собачок: кудлату Адель і песика Попурі на тоненьких ніжках. Як тільки у всіх відношеннях приємна дама дізналася про приїзд просто приємної дами, так і вибігла в передпокій. Дами схопились за руки, поцілувались. Обидві дами пішли у вітальню.

Та, що приїхала, звалася Софія Іванівна. Вона розповіла Ганні Григорівні, що сьогодні приїздила протопопша, отця Кирила дружина, і розповіла, що до неї приїздила поміщиця Коробочка. І та поміщиця Коробочка розповіла, як Чичиков купував у неї мертві душі та ще й обманув, давши фальшивий документ. Софія Іванівна сказала, що мертві душі – це вигадка для того, щоб викрасти губернаторську дочку. Приємна дама, почувши це, так і скам'яніла на місці і зблідла. Далі жінки почали обговорювати дочку губернатора, говорити, що вона зовсім некрасива, та ще й дуже бліда і забагато накладає рум'ян. Потім дами взялися думати, хто ж спільники Чичикова. Вони відразу визначили, що це Ноздрьов.

В той час, коли обидві дами так вдало й так дотепно розв'язали таку заплутану обставину, увійшов до вітальні прокурор. Дами навперебій заходилися розповідати йому про всі події, розповіли про купівлю мертвих душ, про намір викрасти губернаторську дочку і збили його зовсім з пантелику. Так на тому й залишили його обидві дами й вирушили кожна в свій бік бунтувати місто. Цей захід удалося здійснити їм за півгодини з чимось. Дами вміли напустити такого туману в вічі всім, що всі, а особливо чиновники, якийсь час залишалися приголомшеними. Кожен, як баран, спинився, витріщивши очі. Мертві душі, губернаторська дочка й Чичиков збилися й поплуталися в головах їх надзвичайно химерно.

Словом, пішли розмови, розмови, і все місто заговорило про мертві душі, губернаторську дочку і Чичикова. У міській говірні виявились відразу дві зовсім протилежні думки й утворилися відразу дві протилежні партії: чоловіча й жіноча. Чоловіча партія, найбільш безтолкова, звернула увагу на мертві душі. Жіноча зосередила увагу виключно на викраденні губернаторської дочки. У жінок вийшла викінчена картинка. Виявилось, що Чичиков давно вже був закоханий, і бачились вони в саду при місячному світлі, що губернатор давно віддав би за нього дочку, бо Чичиков багатий, коли б причиною не була дружина його, яку він покинув (звідки вони

дізнались, що Чичиков жонатий — це нікому не було відомо), і що дружина, яка страждає від безнадійного кохання, написала листа губернаторові найзворушливішого, і що Чичиков, побачивши, що батько й мати ніколи не погодяться, зважився на викрадення. В інших домах розповідалося це трохи інакше: що в Чичикова немає зовсім ніякої дружини, але що він вирішив для того, щоб дістати доччину руку, почати справу з матері і мав з нею сердечний таємний зв'язок, і тепер мама блондинки відмовила цілком у ззаручинах, і що ось тому Чичиков зважився на викрадення.

Губернаторша про все дізналася і була вкрай ображена такими історіями і пройнялась обуренням. Бідна блондинка витримала найприкріший *tete-a-tete*, який тільки будь-коли траплялося мати шістнадцятилітній дівчині. Полилися цілі потоки розпитів, допитів, доган, погроз, докорів, умовлянь, так що дівчина кинулася в сльози, ридала й не могла зрозуміти жодного слова; швейцарові було дано найсуворіший наказ не приймати ні в якому разі Чичикова.

Зробивши своє діло щодо губернаторші, дами напосіли були на чоловічу партію, намагаючись схилити їх на свій бік і твердячи, що мертві душі вигадка. Інспектор лікарської управи налякався, чи не є Чичиков підсланий чиновник з канцелярії генерал-губернатора для проведення таємного слідства. Він повідомив про це голову. Голова відповів, що це дурниці, і потім раптом зблід сам, поставивши собі запитання: а що коли душі, куплені Чичиковим, справді мертві? А він допустив учинити на них купчу, та ще сам зіграв роль повіреного Плюшкіна, і дійде це до відома генерал-губернатора, що тоді? Усі враз познаходили в собі такі гріхи, яких навіть не було. Слово мертві душі так пролунало невиразно, що почали підозрівати навіть, чи немає тут якогось натяку на скороспішно поховані тіла, внаслідок двох, що не так давно трапились, подій. Перша подія була з якимись купцями, які приїхали в місто на ярмарок і влаштували після торгів бенкет, який скінчився бійкою (вбитих поховали, як учаділих). Друга подія: казенні селяни сільця Вошива-пиха, з'єднавшись з такими ж селянами сільця Боровки, Задирайлово, вбили засідателя поліції Дробяжкіна, який унадився до молодиць і сільських дівчат. Та цю справу було вирішено так, ніби Дробяжкін помер сам від апоплексичного удару. Чиновники, невідомо чому, почали думати, що, мабуть, про ці мертві душі йде тепер мова. А ще так трапилось, що, як умисне, в той час, коли пани чиновники й без того були в скрутному стані, прийшли до губернатора разом два папери. В одному з них говорилося, що у них в губернії перебуває вироблювач фальшивих асигнацій, який ховається під різними іменами. Другий папірець містив у собі повідомлення губернатора сусідньої губернії про втечу від законного переслідування розбійника, і що коли об'явиться у них в губернії якась підозріла людина, яка не подасть ніяких свідоцтв і паспортів, то затримати її негайно. Ці два папери так і приголомшили всіх. Усі чомусь задумалися, хто ж Чичиков насправді? І от пани чиновники поставили собі тепер запитання, яке повинні були поставити спочатку, тобто в першій главі нашої поеми. Вирішено було ще розпитати дещо у тих, у кого були куплені душі, щоб принаймні дізнатись, що за купівля, і що саме треба розуміти під цими мертвими душами.

Передусім звернулись до Коробочки, але тут почерпнули небагато: купив, мовляв, за п'ятнадцять карбованців, і пташине пір'я теж купує, і багато всього обіцяв накупити, в казну сало теж постачає, і тому, певне, шахрай. Чиновники побачили тільки, що Коробочка була просто дурна баба. Манілов сказав, що за Павла Івановича завжди він ладен ручитися як за себе самого, що він пожертвував би усім своїм маєтком, щоб мати соту частину достоїнств Павла Івановича, і відізвався про нього взагалі в найприємніших висловах. Собакевич відповів, що Чичиков, на його думку, чоловік хороший, а що селян він йому продав на вибір і народ у всіх відношеннях живий; але що він не ручиться за те, що станеться згодом, що коли вони трохи вимруть під час труднощів переселення в дорозі, то не його провина.

Усі розшуки, вчинені чиновниками, відкрили їм тільки те, що вони напевне ніяк не знають, що таке Чичиков, а тим часом Чичиков чим-небудь та мусить бути неодмінно. Вони поклали нарешті поговорити остаточно про цей предмет і вирішити принаймні, що і як їм робити, і яких заходів ужити, і що ж він таке: чи така людина, яку треба затримати й схопити як неблагонадійну, а чи така він людина, яка може сама схопити й затримати їх усіх як неблагонадійних.

Стислий переказ по главах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

ГЛАВА X

Чиновники зібралися у поліцеймейстера, щоб щось вирішити. Усіх бентежило і те, що в місті мали призначити нового генерал-губернатора. Від хвилювання голова, інспектор лікарської управи, прокурор схудли. Лише поштмейстер не боявся нічого, бо уже 30 років був на своїй посаді. На цій нараді один казав, що Чичиков вироблювач державних асигнацій, а може, й не вироблювач; другий твердив, що він чиновник генерал-губернаторської канцелярії, і зараз же застерігав: а втім, чорт його знає, на лобі ж не прочитаєш. Проти здогаду, чи не переодягнений це розбійник, озброїлися всі; визнали, що, крім зовнішності, яка сама по собі була вже благонамірена, у розмовах його не було нічого такого, що показувало б людину з буйними вчинками. Раптом поштмейстер сказав, що це капітан Копейкін. Усі поцікавилися, хто це такий. І поштмейстер розповів

ПОВІСТЬ ПРО КАПІТАНА КОПЕЙКІНА

"Після кампанії дванадцятого року, пане ти мій, — так почав поштмейстер, — разом з пораненими присланий був і капітан Копейкін". Під Красним, чи під Лейпцігом йому відірвало руку й ногу. Він не міг працювати, тому поїхав у Петербург, щоб просити государя, чи не буде якої монаршої милості. Прибувши у Петербург, він подався до самого начальника, до вельможі. Копейкін добрався якось із своєю дерев'яною у приймальню, настоявся там удосталь, аж нарешті зміг попросити монаршої милості. Та капітану сказали навідатись через кілька днів. Копейкін пішов мало не в захваті: одне те, що вдовоївся аудієнції з першорядним вельможею; а друге те, що ось тепер нарешті вирішиться, в деякому роді, щодо пенсіону. Через 3-4 дні він знов пішов, але

йому сказали чекати приїзду государя. Копейкін уже думав, що ось йому видадуть гроші, а замість того йому наказано чекати, та й часу не призначено. У капітана закінчились уже гроші, він не мав їжі. Знову довелось йти на Дворцову набережну, та його вже навіть не прийняли.

Нарешті урвався бідоласі терпець, він проник до приймальні. Вельможа сказав, що нічого для нього зробити не зможе. І якщо Копейкін не має грошей, щоб жити у столиці, то його можуть відправити додому. А як тільки Копейкіна приставили на місце і куди саме привезли – нічого цього невідомо. Так чутки про капітана Копейкіна канули в річку забуття.

Поліцеймейстер відразу сказав, що Чичиков не Копейкін, бо має і обидві руки, і обидві ноги. Чоловіки, які зібралися, навіть припустили, що Чичиков – переодягнений Наполеон. Звісно, повірити цьому чиновники не повірили, але визнали, що обличчя Чичикова, коли він повернеться і стане боком, дуже скидається на портрет Наполеона.

Думали, думали, говорили, говорили і нарешті вирішили, що не погано б ще розпитати гарненько Ноздрьова. Поліцеймейстер в ту ж хвилину написав до нього записочку завітати увечері, і квартальний побіг на квартиру Ноздрьова. Ноздрьов був заклопотаний важливою справою; цілих чотири дні вже не виходив він з кімнати, не впускав нікого і одержував обід у віконце. Справа вимагала великої уважності: вона полягала в добиранні з кількох десятків дюжин карт однієї талії, але найбільш меткої, на яку можна було б покластися, як на найвірнішого друга. Ноздрьов був дуже розгніваний за те, що потривожили його самотність, але пішов.

Ноздрьов розповів, що Чичиков накупив мертвих душ на кілька тисяч, і що він сам продав йому, тому що не бачить причини, чому не продати; на запитання, чи не шпідон він і чи не намагається щось розвідати, Ноздрьов відповів, що шпідон, що ще в школі, де він разом з ним учився, його називали фіскалом. На запитання, чи не вироблювач він фальшивих паперів, він відповів, що вироблювач, і при цій нагоді розповів, що в домі Чичикова було на два мільйони фальшивих асигнацій, його дім опечатали й поставили варту, а Чичиков за ніч перемінив гроші, і коли зняли печаті, побачили, що всі були асигнації справжні. На запитання, чи дійсно Чичиков мав намір викрасти губернаторську дочку, і чи правда, що він сам узявся допомагати й брати участь у цій справі, Ноздрьов відповів, що допомагав і що коли б не він, то не вийшло б нічого, тут він і схаменувся був, бачачи, що збрехав зовсім даремне і міг таким чином накликати на себе біду. Але Ноздрьов не міг спинитися і збрехав навіть про село, де містилася та парафіяльна церква, в якій Чичиков мав вінчатись.

Усі ці балачки, думки й чутки невідомо з якої причини найбільше вплинули на бідолашного прокурора. І він після зборів з доброго дива помер.

Чичиков нічого про все це не знав. Мов умисне в той час він дістав легку застуду і вирішив краще посидіти днів зо три в кімнаті. За цей час він зробив кілька нових і докладних списків усіх накуплених селян, прочитав навіть якусь книжку, переглянувши усе в скриньці. Його дивувало, що жоден з міських чиновників не приїхав до нього хоч би раз довідатись про здоров'я. Нарешті відчув він себе краще і пішов у місто. Перший

візит він мав намір зробити губернаторові. Дорогою багато спадало йому всяких думок; крутилася в голові блондинка. В такому настрої опинився він перед губернаторським під'їздом, але швейцар сказав, що його не велено приймати. Чичиков подався зразу ж до голови палати, але голова палати так зніяковів, побачивши його, що не міг зв'язати двох слів і наговорив йому такої нісенітниці, що навіть їм обом зробилося совісно. Ідучи від нього, Чичиков нічого не розумів. Він зайшов до поліцеймейстера, до віце-губернатора, до поштмейстера, але всі вони або не прийняли його, або прийняли так дивно, що він поставив під сумнів здоров'я їх мозку. Спробував було ще зайти до декого, щоб дізнатися, принаймні, про причину, і не добрав ніякої причини. Як напівсонний блукав він без мети по місту, вирішуючи, чи він збожеволів, чи чиновники. Чичиков вернувся в гостиницю, і несподівано до нього прийшов Ноздрьов.

Ноздрьов розказав, що в місті усі проти Чичикова, що усі думають, що він робить фальшиві папірці. Чичиков дізнався про допит Ноздрьова. Той признався, що набрехав, що вони вчилися разом та ще багато іншого. А ще Ноздрьов сказав, що прокурор з переляку помер, а справа з викраденням дочки губернатора зовсім небезпечна. "Та що ти, що ти мелеш? Як викрасти губернаторську дочку, що ти?" — говорив Чичиков, витріщивши очі. Ноздрьов сказав, що готовий допомагати, що дасть коней і коляску, але хай Чичиков позичить йому 3 тисячі. Чичиков постарався збутися чимшвидше Ноздрьова, покликав до себе зараз же Селіфана і звелів йому бути готовим удосвіта виїхати. Петрушка став складати речі Чичикова у чемодан.

Стислий переказ по главах, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу

ГЛАВА XI

Проте удосвіта Чичиков не виїхав, бо він прокинувся пізно, бричка ще не була запряжена і нічого не було готово. Селіфан повідомив, що треба буде коней кувати, шину в колесі зовсім перетягнути і передок у брички зовсім розхитався. Чичиков насварив кучера і наказав, щоб через 2 години все було готове. У Павла Івановича остаточно зіпсувався настрій. З чверть години він проморочився з ковалями, доки домовився, бо ті, збагнувши, що робота спішна, заправили рівно вшестеро.

Коли все було готове, бричка виїхала з воріт гостиниці. "Слава тобі, Господи!" подумав Чичиков і перехрестився. На повороті в одну з вулиць бричка мусила спинитися, бо проходила нескінченна похоронна процесія. Чичиков довідався, що ховають прокурора, і зразу сховався в куток, запнув себе шкірою і затягнув завіски в бричці. Крізь шибочки, що були в шкіряних завісках, він бачив, як за труною ішли всі чиновники.

Згодом бричка виїхала за місто і поїхала дорогою за обрій...

Русь! Бачу тебе з моєї чудової, прекрасної далини. Вбого, розкидано й незатишно в тобі. Відкрито-порожнє і рівне все в тобі; як крапки, як значки, непримітно стирчать серед рівнин невисокі твої міста; ніщо не привабить і не зачарує погляду. Але яка ж незбагненна, таємна сила пориває до тебе? Чому чується й лунає невгамовно у вухах

твоя журлива пісня? Що в ній, у цій пісні? Що кличе й ридає, і хапає за серце? Русь! Який незбагнений зв'язок таїться між нами?

...Коли Чичиков побачив, що місто вже давно сховалося, він зацікавився самою тільки дорогою, і міста N. ніби не було в його пам'яті. Нарешті і дорога перестала цікавити його, і він заснув.

Дуже сумнівно, щоб Чичиков сподобався читачам. Дамам він не сподобається, це можна сказати напевно, бо дами вимагають, щоб герой був цілковита досконалість... Але, може, в цій самій повісті почуються інші, ще досі небрані струни, постане незліченне багатство російського духу, пройде муж, обдарований божеськими доблестями, або чудова російська дівчина, якої не знайти ніде в світі. Але до чого й навіщо говорити про те, що попереду? Всьому своя черга, і місце, і час! А доброчесну людину все-таки не взято за героя. І можна навіть сказати, чому не взято. Тому що час дати спокій бідній доброчесній людині... тому що обернули на робочого коня доброчесну людину, і немає письменника, який би не їздив на ньому, поганяючи і батогом, і всім, чим попало; тому що заморили доброчесну людину до того, що тепер немає на ній і тіні чесноти, і залишилися самі ребра та шкіра замість тіла; тому що лицемірно закликають доброчесну людину; тому що не шанують доброчесної людини. Ні, час нарешті припрягти й негідника.

Темне і скромне походження Чичикова. Батьки його були дворяни. Життя на початку глянуло на нього якось кисло-непривітно, крізь якесь тьмяне, заметене снігом віконце: ні друга, ні товариша в дитинстві! Батько його був хвора людина, що безупинно зітхав, ходячи по кімнаті, і плював у пісочницю, яка стояла в кутку. Він суворим голосом озивався до сина і крутив йому вуха. Якось, взявши сина, повіз його в місто. Дорога тягнулася три дні. Перед хлопчиком блиснули несподіваною пишнотою міські вулиці, що примусили його на кілька хвилин роззявити рота. У місті жила родичка їх, квола бабуса, яка проте ще ходила щоранку на ринок і сушила потім панчохи свої на самоварі, яка поплескала хлопчика по щоці й помилювалася його повнотою. Тут мав він залишитись і ходити щодня в клас міської школи. Батько, переночувавши, на другий же день вибрався в дорогу. Як розлучалися, сліз не було пролито з батьківських очей; дано було пів карбованця міді на видатки та ласощі і розумне напучення догоджати учителям і начальникам, водитися з багатшими, берегти і складати копійку, бо: "Усе зробиш і все подолаєш на світі копійкою". Давши таке напучення, батько розлучився з сином і з того часу вже ніколи він більше його не бачив.

Павлуша на другий же день почав ходити в класи. Особливих здібностей до якоїсь науки в нього не виявилось; відзначився він більше старанністю та охайністю. Він одразу збагнув, як поводитися з практичного боку. Ще дитиною він умів відмовити собі в усьому. З пів карбованця, що дав йому батько, не витратив ні копійки, навпаки, того ж року вже мав до нього приріст, бо виліпив з воску снігура, пофарбував його й продав дуже вигідно. Потім протягом деякого часу пустився на інші спекуляції: накупивши на базарі їстівного, сідав у класі коло тих, що були багатші, і як тільки помічав, що

товариш хоче їсти, висував йому з-під парти ніби ненавмисне ріжок пряника або булки і, роздратувавши його, брав гроші відповідно до апетиту. Іншим разом навчив мишу ставати на задні лапки, лягати та вставати з наказу, і продав потім її теж дуже вигідно. Коли набралось грошей до 5 карбованців, він торбинку зашив і почав складати в другу. З начальством він повівся ще розумніше: завжди сидів тихо, завжди подавав учителеві поперед усіх триух (учитель ходив у триухові), старався здибатися з вчителем разів три на дорозі, раз у раз скидаючи шапку. Справа мала цілковитий успіх. За весь час перебування в училищі про нього були найкращої думки, і на випуску одержав він повне удостоєння з усіх наук. Вийшовши з училища, він став уже юнаком досить привабливого вигляду. В цей час помер батько його. Спадщина була мала. Чичиков продав зразу ж ветхий дворик з клаптиком земельки за 1000 карбованців, а сім'ю, людей перевів у місто, маючи намір осісти в ньому й стати на службу.

У ньому не було прив'язаності власне до грошей для грошей; ним не володіли скнарість і скупість. Йому ввижалося попереду життя у всіх вигодах, з усякими достатками. Щоб нарешті згодом зазнати неодмінно всього цього, ось для чого приберігалася копійка, в якій він скупко відмовляв до часу і собі й іншому.

Вийшовши з училища, він не хотів навіть спочити, таке велике було в нього бажання швидше взятися до діла й служби. Проте, незважаючи на похвальні атестати, на превелику силу вступив він до казенної палати. Посада дісталася йому нікчемна, але вирішив він гаряче взятися до служби, все перемогти й подолати. І справді, самозречення, терпіння і обмеження потреб виявив він нечуване. З раннього ранку до пізнього вечора писав він, не ходив додому, спав у канцелярських кімнатах на столах, обідав часом зі сторожами, і при всьому тому умів зберегти охайність, пристойно одягтися, надати обличчю приємного виразу й навіть мав щось благородне в рухах. Серед чиновників Чичиков вирізнявся показністю обличчя, привітністю голосу і тим, що зовсім не вживав міцних напоїв. Та при всьому тому важкий був його шлях: він попав під начальство вже старому повитчикові, який був образом кам'яної якоїсь бездушності й незрушності. Спочатку Чичиков узявся догоджати начальнику у всяких непомітних дрібницях, але все це лишилося зовсім без ніякої уваги. Нарешті, він рознюхав його домашнє родинне життя, дізнався, що в нього була зріла дочка. З цього боку й надумав він повести приступ. Справа улаштувалася так, що Чичиков переїхав до начальника в дім, зробився потрібною і необхідною людиною, з дочкою поводився як з нареченою, повитчика звав татуньом. Згодом Чичиков сам сів повитчиком на одну вакантну посаду. І зразу ж покинув наречену. Старий повитчик промовляв: "Обдурих, обдурих, чортів син!" З того часу Чичиков став людиною помітною. Все виявилось в ньому, що треба для цього світу: і приємність у поводженні та вчинках, і спритність у ділових справах. У той самий час почались найсуворіші переслідування всяких хабарів: переслідувань він не злякався і обернув їх негайно собі на користь.

Незабаром знайшлося Чичикову поле багато просторіше: утворилася комісія для будування якоїсь казенної дуже капітальної будівлі. У цю комісію прилаштувався і він. Шість років поралися коло будівлі, а тільки ніяк не йшла казенна будівля вище

фундаменту. А тимчасом в інших кінцях міста з'явилося з кожного з членів по гарному будинку цивільної архітектури. Члени вже починали благоденствувати й стали заводитися родинами. Чичиков завів досить доброго кухаря, купив тонкі голландські сорочки, сукна купив собі такого, якого не носила вся губернія, завів звичку обтиратися губкою, намоченою у воді, змішаній з одеколоном, купував дуже недешево якесь мило, щоб гладенька була шкіра, уже... Аж раптом на місце попереднього тюхтія був присланий новий начальник, людина військова, сувора. Чиновники були відставлені від посад; будинки цивільної архітектури перейшли в казну й повернуті були на різні богоугодні установи й школи. Але згодом начальник опинився в руках ще гірших шахраїв. Всі, хто тільки був під начальством його, стали страшними гонителями неправди. Але Чичиков уже ніяким способом не міг вернутися.

І от вирішив він наново починати кар'єру, знову озброїтись терпінням, знову обмежитись у всьому. Усе якось не клеїлося. Дві-три посади мусив він змінити за найкоротший час. Посади були брудні, низькі. Треба знати, що Чичиков був найблагопристойнішою людиною, яка будь-коли існувала на світі. Хоч він і мусив спочатку вибиватися з-поміж брудного товариства, але в душі завжди зберігав чистоту, любив, щоб у канцеляріях столи були з лакованого дерева і щоб все було благородно. Ніколи не дозволяв він собі в мові неблагопристойного слова і ображався завжди, коли в словах інших бачив відсутність належної пошани до чину або звання. Усе зносив герой наш, зносив сильно, терпляче і перейшов нарешті на службу до митниці. Треба сказати, що ця служба давно була таємним предметом його помислів.

За службу свою взявся він з старанністю незвичайною. Здавалось, сама доля призначила йому бути митним чиновником. Такої спритності, проникливості й прозорливості було не тільки не бачено, але навіть не чувано. За три-чотири тижні він уже так набив руку в митній справі, що знав геть чисто все. Навіть начальство висловлювалось, що це був чорт, а не людина. За недовгий час не стало від нього ніякого життя контрабандистам. Така ревна й некорислива служба не могла не зробитися предметом загального здивування і не дійти нарешті до відома начальства. Він дістав чин і підвищення і слідом за тим подав проект виловити всіх контрабандистів. Йому зразу ж доручена була команда й необмежене право робити всякі розшуки. Цього тільки йому й хотілося. В той час утворилося сильне товариство контрабандистів на добре обміркованих засадах; на мільйони обіцяло вигод зухвале підприємство. Воно домовилося з Чичиковим. За один рік він міг одержати те, чого не виграв би за двадцять років найстараннішої служби. Щоб справа йшла без усяких перешкод, він схилив і другого чиновника, свого товариша, який не встояв проти спокуси, дарма, що волосся було сиве. Угоди були складені, і товариство приступило до дій. Дії почались блискуче. В обох чиновників було вже по чотириста тисяч капіталу, коли вони, просто кажучи, подуріли і посварилися ні за що. Чичиков назвав другого чиновника поповичем, а той, хоч і справді був поповичем, невідомо чому образився. А втім, кажуть, що й без того була в них сварка за якусь молодичку. Як була справа в дійсності, Бог їх відає. Головне в тому, що таємні стосунки з контрабандистами стали

явними. Їх узяли під суд, конфіскували, описали все, що в них було. Як після чаду, опам'яталися вони і побачили з жахом, що нарobili. Статський радник з горя запив, але Чичиков устояв. Він умів затаїти частину грошенят. Чичиков обробив справу принаймні так, що відставлений був не з таким безчестям, як товариш, і викрутився з-під кримінального суду. Та вже ні капіталу, ні різних закордонних дрібних речей, нічого не залишилося йому. Удержалося в нього тисячок з десятків, захованих про чорний день, та дюжини дві голландських сорочок, та невелика бричка, якою їздять холостяки, та два кріпаки, кучер Селіфан і лакей Петрушка. Так от у якому стані опинився знову наш герой! От яка гора лиха упала йому на голову! Це називав він: потерпіти по службі за правду.

Треба віддати належне нездоланній силі його характеру. Після всього того в ньому не погасла незбагненна пристрасть. Він не міг відмовитися від нових спроб. Знову зіщулювався він, знову вернувся до важкого життя, знову обмежив себе у всьому, знову з чистоти й пристойного становища спустився в бруд і злиденне життя. І в сподіванні кращого змушений був навіть удатися до звання повіреного, яке не дуже шанує дрібна приказна тварюка. З доручень дісталось йому між іншим одне: поклопотатись про заставу в опікунській раді кількох сот селян. Маєток був розладнаний до останньої міри. Розладнаний він був через падіж худоби, шахраїв прикажчиків, неврожаї, пошесні хвороби, і нарешті через безглуздя самого поміщика, що обставляв собі в Москві дім за останньою модою. З цієї причини і довелося нарешті заставити останній уже маєток. Застава в казну була тоді ще справа нова, на яку зважувались не без страху. Чичиков, як повірений, попереду задобривши всіх, спитав секретаря, чи важливо, що трохи селян вимерло. Виявилось, що не важливо. Героя нашого осяяла найнатхненніша думка, яка будь-коли спадала в людську голову. "Та якби накупив я всіх цих, що вимерли, поки не подавали нових ревізьких реєстрів, накупив їх, припустимо, тисячу, та, припустимо, опікунська рада дала б по двісті карбованців на душу: от уже й двісті тисяч капіталу!" — думав Чичиков. І ось таким чином склався в голові нашого героя цей чудний сюжет. І коли б не спала в голову Чичикова ця думка, не з'явилася б на світ оця поема.

Узявся він до діла. Під виглядом обрання місця для проживання й під іншими приводами вирішив він заглянути в ті й інші закутки нашої держави і переважно в ті, що найбільше потерпіли від нещасних випадків, неврожаїв, смертності. Він вибирав людей більше на свій смак, або таких, з якими можна було б з меншими труднощами скласти потрібні угоди. Отже, читачі не повинні обурюватись на автора, якщо особи, які досі з'являлися, не припали їм до смаку; це провина Чичикова.

Як учинено перші покупки, читач уже бачив; як піде справа далі, побачить потім. Ще немалий шлях треба буде проїхати Чичикову. Але хто ж він з погляду якостей моральних? Що він не герой, сповнений досконалостей і чеснот, це видно. Хто ж він? Виходить негідник? Чому ж негідник, для чого ж бути таким суворим до інших? Найсправедливіше назвати його: хазяїн, набувач. Мудрий той, хто не гребує ніяким характером, але звернувши на нього допитливий погляд, вивчає його до самих

первинних причин... Є пристрасті, яких обрання не від людини. Вже народилися вони з нею у хвилину народження її на світ. І може, в Чичикові пристрасть, що пориває його, уже не від нього, і в холодному його існуванні закладено те, що потім повергне в прах і на коліна людину перед мудрістю небес. І ще таємниця, чому цей образ постав у поемі, що нині з'являється на світ.

Якби не зазирнув автор глибше йому в душу, якби не розворушив на дні його того, що уникає й ховається від світу, якби не розкрив найпотемніших думок, яких нікому іншому не звіряє людина, а показав його таким, яким він здався усьому місту, Манілову й іншим людям, то всі були б радісінькі й мали б його за гарну людину. Дарма, що ні обличчя, ні весь образ його не метався б, як живий, перед очима: зате, закінчивши читати, душа не була б стривожена нічим. Так, мої любі читачі, вам би не хотілося бачити виявлену людську убогість. Навіщо, кажете ви, до чого це? Хіба ми не знаємо самі, що є багато ганебного й безглузлого в житті?

Ще впаде обвинувачення на автора з боку так званих патріотів, які спокійно сидять собі по кутках; та, як тільки трапиться щось, на їх думку, образливе для вітчизни, зразу піднімуть крик: "А чи ж добре виводити це на світ, розголошувати про це? адже це все, що описано тут, це все наше, чи гаразд це? а що скажуть іноземці?" На такі мудрі зауваження, особливо про думки іноземців, признаюсь, нічого не можна придумати на відповідь. А хіба ось що: жили в одному далекому закутку Росії два жителі. Один був батько родини на ім'я Кифа Мокійович, чоловік вдачі лагідної, що провадив життя недбало. З родиною він не морочився; існування його було спрямоване більше в умоглядний бік. Другий житель був Мокій Кифович, рідний син його. Був він те, що звуть на Русі богатир, і натура його так і поривалася розгорнутись. Ні за що не вмів він узятись злегка, завжди або рука в когось затріщить, або гуля набіжить на чийомусь носі. Такий був Мокій Кифович, а втім, він був доброї душі. Та не в цьому ще головна річ. А головна річ ось у чому: "Зглянься, батечку пане Кифо Мокійовичу, — казала батькові і своя, і чужа двірня, — "Що це в тебе за Мокій Кифович? Нікому від нього немає спокою, такий припертень!". "Егеж, пустотливий, пустотливий, — відказував звичайно на це батько, — "та що ж робити... що, справді, думають, мені хіба не болить? хіба я не батько? Що займаюся філософією, та іншим разом не маю часу, так уже я й не батько? Та отже ні, батько! батько, чорт заberi, батько! У мене Мокій Кифович ось тут сидить у серці!" Тут Кифа Мокійович бив себе дуже сильно в груди кулаком і доходив до цілковитого азарту. "Вже коли він і залишиться собакою, так хай же не від мене про це дізнаються, хай не я виказав його". І, виявивши таке батьківське почуття, він залишав Мокія Кифовича робити й далі богатирські свої подвиги. Так проводили життя два мешканці тихого куточка, які несподівано, як з віконця, виглянули наприкінці нашої поеми, виглянули для того, щоб відповісти скромно на обвинувачення з боку деяких запальних патріотів, які думають не про те, щоб не робити поганого, а про те, щоб тільки не говорили, що вони роблять погане. Навіщо таїти слово? Хто ж, як не автор, повинен сказати святу правду? Ви боїтесь глибоко спрямованого погляду, ви страшитеся самі спрямувати на що-небудь глибокий погляд, ви любите ковзнути по

всьому бездумними очима. Ви посмієтесь навіть від щирого серця з Чичикова, може, навіть похвалите автора... А хто з вас повний християнського смирення, не прилюдно, а в тиші, наодинці, в хвилини самотніх розмов з собою, заглибить у середину власної душі цей тяжкий запит: "А чи немає і в мені якоїсь частки Чичикова?" Егеж, чому б не так! А от хай пройде в цей час повз нього якийсь його ж знайомий, що має чин ні занадто великий, ні занадто малий, він в ту ж мить штовхне під руку свого сусіду й скаже йому, мало не пирснувши зо сміху: "Дивись, дивись, он Чичиков, Чичиков пішов!"...

Але ми почали говорити досить голосно, забувши, що герой наш, який спав під час оповідання його повісті, уже прокинувся і легко може почути так часто повторюване своє прізвище. А він людина образлива і не любить, коли про нього висловлюються нешанобливо. Чичиков їхав і тільки посміхався, злегка підлітаючи на своїй шкіряній подушці, бо любив швидку їзду. І який росіянин не любить швидкої їзди? Чи ж його душі, що прагне закрутитись, загуляти, сказати іноді: "Чорт забори все!" чи ж його душі не любити її?

Чи не так і ти, Русь, як прудка, необігнана тройка мчиш? Димом курить під тобою дорога, гримлять мости, все відстає і зостається позаду. Спинився вражений Божим чудом перехожий: чи не блискавка це, кинута з неба? Що означає цей жахом проймаючий рух? І що за незнана сила закладена в цих незнаних світом конях? Ех, коні, коні, що за коні! Русь, куди мчиш ти, дай відповідь? Не відповідає ...летить мимо все, що тільки є на землі, і скося поглядаючи, уступаються і дають їй дорогу інші народи й держави.

*Стислий переказ по главах, автор переказу: Світлана Перець.
Авторські права на переказ належать Укрлібу*